

MONCADAPÈDIA
arxiu de memòria popular

Fitxa per la Moncadapèdia / Arxiu de memòria popular

Entrevistades	Bàrbara Alós Casans (1934) i Fina Gil Morcillo (1946)
Títol	<i>Bàrbara Alós i Fina Gil, treball i quotidianitat</i>
Categories	Dona, comerç, etnologia, pirotècnia, postguerra, salut
Data i lloc de l'entrevista	Dilluns 27 de març de 2023. Casa de Bàrbara Alós
Equip entrevistador	Etnopèdia (Laura Yustas, Nelo Vilar), Bàrbara Sales Alós
Enllaç	https://youtu.be/4h0-4XN-Uwo
Extracte	https://youtu.be/OFo-BP6mXjl

Les cunyades Bàrbara Alós Casans i Fina Gil Morcillo ens reben a casa de la primera per parlar-nos de la seua història de vida. La seua memòria és molt bona, i també la seua simpatia, de manera que el resultat és una entrevista molt divertida de vore o llegir i nombroses històries de Moncada vehiculades per la singularitat de les seues experiències. Bàrbara ens parla del seu treball en la pirotècnica d'Arnal (*el Buixaquero*), i Fina del cultiu de les flors, que tenia un mercat atípic, però ja voreu com les temàtiques fluixen en l'esperit d'una bona conversa.

En este cas l'entrevista compta amb l'ajuda autoritzada de Bàrbara Sales Alós, filla de la primera, que ens tira una maneta per desenvolupar diferents temàtiques. Tot açò ens permet fer una descripció de la quotidianitat moncadina en el segon terç del segle XX, amb tota la seua riquesa —i els seus defectes.

Sinopsi:

Bàrbara Alós (1934) ens parla del seu treball a la Pirotècnica Arnal —el *Buixaquero*— o en el Mercat vell, l'escola, l'estraperlo, les festes, l'activitat al barri de les Eres, o els peculiars costums relatius a la salut, com el "passar la cinta", l'oli de ricí o l'aigua de Carabanya. Compta amb l'ajuda de Fina Gil, que ens explica com era el cultiu i el mercat de les flors que practicaven en casa.

Transcripció:

Vostè és Bàrbara.

Bàrbara Alós.- Jo sóc bàrbara.

I vostè és...

Fina Gil.- Fina.

Vostés són germanes.?

Fina Gil.- Quasi. No tenim la mateixa sang, però...

Bàrbara Alós.- L'home d'ella germà meu. El més bo del món.

Fina Gil.- I l'altre?

Bàrbara Alós.- L'atre tamé, però el meu Toni era molt....

Fina Gil.- L'altre tamé. Tots són bons.

Vostés són familiars d'ací, de Moncada...

Jo sóc filla d'este carrer. D'una casa al mig del carrer sóc filla. I esta casa era de mon pare. Esta casa era de tradició, pareixia una xavoleta però ara és una senyora casa. Des de que el meu germà se la feu. Ja ho crec. No, Fina? [risses]

Mos han dit que els seus auelos ja eren d'ací.

Sí. M'auelo naixqué en aquella casa del centre [*del carrer*], al dèset. En ca Teresa, ahí nasqueren els meus auelos. I tenen dos cases, en una viu la meua cosina Paquita, que tu tamé li feres no sé què.

Paquita la de l'Oli.

La de l'Oli, que *la de l'Oli* soc jo, perquè soc filla de mon pare [risses], i ella és filla de sa mare i era germana de mon pare. Tamé és *La de l'Oli*. Els meus auelos venien oli i entonces se quedà "La de l'Oli". I ma tia Trini, la germana de mon pare, se quedà a vendre l'oli. I és una casa del centre d'este carrer. Una casa d'ahí. Que tots hem segut d'este carrer, d'este bàrrio. Els *De l'Oli* tots som de per este carrer. I estem molt bé, gràcies a Déu.

Bàrbara Sales [filla].- Perquè com li deien, als auelos?

Bàrbara Alós.- Els auelos eren el Toni i Trini. Eren els pares de mon pare. I de ma mare era Tomàs i Filomena.

Bàrbara Sales [filla].- I Tomàs i Filomena tingueren quants fills?

Bàrbara Alós.- Ui, ahí n'hi hagueren molts, vitat Fina? [risses].

Fina Gil.- No, les dos famílies. Les dos famíllies.

Bàrbara Alós.- Pues eren quatre germanes i ells i Batiste, cinc. I vivien en el forn del carrer de l'Ermita... bueno del Lluís Vives, al forn d'allí darrere estava m'auela i m'auelo, que eren forners. Però encabant allò que passava quan eren temps antics, se'n tingueren que anar i estigueren en un atra casa i después se n'anaren a viure a on viuen ara ma tia Benilde, Arnal. I mon tio Arnal era el coeter. Que era l'home de la germana de ma mare, però ell era molt bona persona i molt bon coeter.

Ell va dependre amb els Caballer.

Amb els Caballer. Ell vingué d'Albuixech a ca el tio Toni Caballer. El Buixaquero, sísenyor. I mon tio encabant ixqué molt bon coeter i mamprenqué a fer-se un taller al costat del Palmar. I fiu un taller i allí és a on anava a treballar jo de quan en quan.

Bàrbara Sales [filla].- Que es deia la Pirotècnia...

Bàrbara Alós.- La Pirotècnica Arnal. I mon tio faltà i el meu cosí tamé, tat?, Antonio. I això però eren molt bons coeters. I Caballer tamé. Perquè ma mare, que era tamé coetera, era padrina d' [Antonia](#), perquè érem... treballàvem tots junts i els coeters tots erem un, com si fórem família.

Bàrbara Sales [filla].- I quan Toni el Buixaquero fa la pirotècnia tu te'n vas a treballar allí?

Bàrbara Alós.- Sí, allí al tio Toni, clar. Quan mon tio ve de coeter me'n vaig jo al taller ahí al Palmar a treballar. Primer vaig a comprar a Abastos, el meu germà i jo. El meu germà anava primer i després jo. Anàvem a les 4 o les 5 del matí a comprar a Abastos i quan jo venia me n'anava al taller i el meu germà d'esporgaor. Que tamé ha treballat...

Fina Gil.- Venien d'això, de dur el gènere, pa que sa mare venera. I després anaven, ella un jornal i el meu home un atre jornal, a fer el jornal.

Bàrbara Alós.- Érem els dos majors.

Fina Gil.- Era aixina la vida.

Bàrbara Alós.- El meu Antonio ha treballavat molt tamé. Però bueno...

Bàrbara Sales [filla].- Quina edat tindries tu, quan anaves a Abastos?

Bàrbara Alós.- Jo entonces tindria uns díhuit anys, veritat Fina, què tindriem, Antonio i jo? Ell era fadrí... bueno, ell es casà més major.

Fina Gil.- Ell era el més jove.

Bàrbara Alós.- Jo anava en el tren, a les 3 del matí m'alçava pa agarrar el tren de les 3 i 10. I allà en l'estació dels trens allí eixia i agarrava l'11 o el 16 -el tramvia- i me duia al mercat d'abastos. I allí comprava, encabant carregava en sacs, com si fóra un tio, ben joveneta, sacs plens, carregats ací en el tramvia. I el tramvia parava davant de les Torres i allí ho parava i pujava en el cotxe de Moncà.

Fina Gil.- El cotxe de línia parava en les Torres.

Bàrbara Alós.- I el cotxe de Moncà **[5 min.]** parava encabant ací en Moncà ahí en la bàscula. I d'ahí ma mare estava en el mercat venent, que era el mercat d'ixe carrer tot recte...

El Mercat Vell.

Molt bé, el Mercat Vell. I jo i el meu germà treballàvem pa rebentar. Ho dúiem d'ahí al mercat pa que ma mare ho venera. I érem dos xiquets, el meu germà només... era xicotet i...

Fina Gil.- Bueno, any i mig menos que tu.

Bàrbara Alós.- Any i mig menos que jo.

Bàrbara Sales [filla].- I en les parades del mercat aquí tenies, mama? Quines parades recordes?

Bàrbara Alós.- Recorde... sí, a totes, mira: en el mercat venien dos peixeres raere de ma mare, una que li dien Carmen i un atra Trini. Després estava Helena, que era tamé verdulera, ixa era verdulera. Estava *la Nava*, que era verdulera tamé, i Màlia, la d'este carrer.

Bàrbara Sales [filla].- La Màlia què era, de *les Jesuses*?

Bàrbara Alós.- Sí, i jo... ma mare raere. I Fort venia cordero. Paco Fort era el que venia el cordero. I les atres el peix. Ixe mercat era un mercat que tots els dies s'acabava agranant i s'arruixava amb una granera i tot anava això, en el mercat este. I encabant quan se n'anaren allà ma mare ja no era. Perquè me casí jo i el meu germà se n'anà després a l'hort, que tamé treballà a muntó.

Bàrbara Sales [filla].- I venien de fora també? A este mercat venien parades de fora?

Bàrbara Alós.- Sí, els dillunsos molt, tat Fina?

Fina Gil.- Sí, els Pomes, Aurelio.

Bàrbara Alós.- Aurelio venent fiambre.

Bàrbara Sales [filla].- Però dins del recinte del mercat, per fora alguna vegà...?

Fina Gil.- Per fora me'n recorde uno que venia pomes, que tenia una parà molt gran, allà en front de Fort, on la carnisseria d'Elvira, allí se ficava uno amb pomes. I els animals que se venien.

Bàrbara Sales [filla].- I Encarna la de Vinalesa, també, una de Vinalesa que venia què.

Bàrbara Alós.- Que venia verdura.

Fina Gil.- I una de Carpesa, que viu per allà, també, però estes eren després.

Bàrbara Alós.- Estes venien quan venien. Ma mare, Helena, Màlia, i la Nava, ixes eren fijos, ixes eren sempre. I el meu germà i jo anàvem a dur lo d'Abastos. Per això te dic... I Abastos estava ací fora de València, i agarràvem el 11 o el 16, i encabant pac ací.

Bàrbara Sales [filla].- Que ací no n'hi hava horta? Ací hi hava horta?

Bàrbara Alós.- Sí, dona, ací com en la Closa.

Fina Gil.- Però allò era Abastos i allí anaven tots de tota la contornà a vendre allí.

Bàrbara Sales [filla].- Però ací què n'hi hava plantat, ací en la Closa?

Bàrbara Alós.- En la Closa ahí plantaven o quereguilles, de horta. Cebes, fabes...

Fina Gil.- Perquè antes ni bajoqueta, ni... En hivern no n'hi hava bajoqueta. En hivern no n'hi hava bajoqueta. No d'ací, sinó de ningun puesto. En atres a lo millor, per el Saler, vindria un poquet antes que ací, però en hivern tenies que comprar les tomates de conserva.

Bàrbara Sales [filla].- I en el secà què n'hi hava plantat? Açò era horta, i en el secà què n'hi hava?

Bàrbara Alós.- En el secà n'hi havien vinya i armelers. I oliveres.

Bàrbara Sales [filla].- I blat, no? Me vares dir...

Bàrbara Alós.- I forment que plantàvem, però dos anys seguits... I en l'últim tauló que és a on estan els tarongers d'ells, d'els meus germans, estaven les oliveres. I baix estava la vinya, que és el trosset que tinc jo i el trosset de la meua cunyà.

Bàrbara Sales [filla].- I amb el forment anàveu a les eres?

Fina Gil.- Jo no ho coneguí.

Bàrbara Alós.- Això ella no ho conegué. Això era quan ton tio Antonio i el tio Vicente eren jovenets, com no tenien res que fer, el meu germà i ell eren llauraors, pues allí com se regava, que allà n'hi havia aigua, que ficaren un pou, el pou de la Esperanza ja regava... entonces regàvem el forment. Però en plantaren dos anys.

Bàrbara Sales [filla].- I el portaven a les eres?

Bàrbara Alós.- El portaven a les eres, claro, ací raere.

Bàrbara Sales [filla].- Perquè les eres a on estaven?

Bàrbara Alós.- Ací raere en el pinar de les Eres. Raere de la fàbrica de la Seda. Ahí estaven les eres, que eren redones, i portaven el forment en garves, encabant les tallaven i la ficaven en terra, i en terra passava una entaulaora, pujaves dalt per al pes, i mon pare mos s'enduia a mosatros... Se pelava. I encabant l'agarraven i el garvellaven, pa que se quedara el forment, sí. Bueno, això quan jo era xicoteta, és que tinc molts anys i he passat molt.

Mos pot dir quin any va nèixer?

Jo el 1934.

Bàrbara Sales [filla].- I en la fàbrica de Sacs anares?

Bàrbara Alós.- No.

Fina Gil.- Sacs anava la tia Amparo, i la tia Benilde, anaren a la fàbrica de Sacs.

Bàrbara Alós.- Jo aní a Foios, que aní tres mesos.

A Foios? Allà a la Jutera?

Sí. Però 3 mesos només. Perquè encavant ma mare mamprengué a vendre verdura i me digué: "Bàrbera...", venia, me n'anava a les tres de l'esprà i venia a les onze la nit. Encavant me n'anava a les tres del matí, tota la setmana, i venia a les dos. I ma mare diu: "és massa matí, pues te'n vens a vendre verdura en companyia meua", i jo me quedí en casa. I el meu germà i jo som els que anàvem... I el meu germà era molt bo, perquè era molt xicotet encara, i ell, pobret, pues no volia alçar-se tan matí. I un dia pujà a la pallissa [risses] **[10 min.]**.

Fina Gil.- I se'n pujava a la pallissa i sa mare xillant-li. Pa que baixara pa anar a Abastos. Tenien que anar.

Bàrbara Alós.- Però era molt treballaor, perquè venia i se n'anava a esporgar, después. Era molt treballaor. I l'atre també, però eren diferents.

Bàrbara Sales [filla].- I conta-mos una miqueta de la Pirotècnia Arnal, mamà, del tio Buixaquero. Anàveu a peu, clar, d'ací al Palmar...

Bàrbara Alós.- D'ací al Palmar a peu.

Bàrbara Sales [filla].- I com estava distribuïda la pirotècnia?

Bàrbara Alós.- La pirotècnia pues estava... a la que entraves per la carretereta hi havia una coberta llarga, que era a on se tiraven els estopins. Que ahí posaven cotó, amb pòlvora, i ahí estiraves i eixia l'estopí. I el lligaves allà i ací, i encabant se secava en ixa tècnica, en ixa casa. I

después, quan estava sec el estopí, amb fundes se passava i és la traca. I después moltes casetes... hi havia una caseta que és a on se feia la pólvora, el alumíno. I ahí no entrava ningú perquè ixa caseta era difícil de tocar. I encabant estava el bombo. Una que era pa arreglar el alumíno que se feia en... això, com se diu? Bueno, ahí feien l'alumíno. El mesclaven. I después estava, al costat estava el bombo, que és a on rodaven i és a on feien la pólvora. Amb carbó se feia la pólvora. I això. I después hi havien dos casetes pa treballar a fer coets. Que era on treballàvem mosatros, ma tia. Estava Maria la Cassinera, estava una que li diuen Carmen, una que li diuen Paquita, jo, ma tia Benilde i mon tio Buixaquero. I el xiquet, i Antonio, el meu cosí. I el meu cosí se va cremar allí fora. Carregant bombetes se li pegà foc, i com tenia la mistura al costat se cremà tot, el meu Antonio.

Bàrbara Sales [filla].- Perquè clar, anirien untaets de pólvora.

Bàrbara Alós.- De pólvora, com no se canviaven... De la polseguera. I uno que li diuen... un germà del Litri, el més xicotet, que no me'n recorde com li dien, tamé se cremà. Ell estava tamé carregant bombetes, i tamé se pegà foc en el taller de mon tio. I ixe, pobret, quan se cremà se n'anava correguent cara la bassa a tirar-se perquè anava tot encés.

Bàrbara Sales [filla].- Ho veres, tu?

Bàrbara Alós.- Per això ho sé. Ho vaig vore, jo estava en ixa caseta treballant, i ell estava ací raere. I el Litri se n'anà correguent, i mon tio, pobret, isqué pa que no anara perquè el foc d'alumíno...

Fina Gil.- L'aigua no... és mala. L'aigua és mala pal foc.

Bàrbara Alós.- El alumíno agarra més. I entonces mon tio l'agarrà i ja se l'endugueren a la Fe i a curar-lo pobret. I se quedà sense orelles. Sense orelles, sí. És el Litri, pobret, però era molt bon xiquet. I faltà l'atre dia, fés-te compte.

Vostés tocaven la pólvora, treballaven la pólvora?

Sí, sí, el alumíno, que és més fort perquè...

Fina Gil.- I Antonio se cremà i tenia l'esquena desfeta. L'esquena la tenia desfeta i...

Bàrbara Alós.- Perquè la pólvora no fa mal, lo que fa mal és l'alumíno. Perquè la pólvora és una flama i ja ha passat. Però l'alumíno era que te se clavava, com anaves brut a lo millor, no t'havies canviat el baveró, posem, pues encara se pegava foc. Jo en vaig vore dos, a este xic, el Litri, i al meu cosí. I el meu cosí estigué a muntó de temps mal, eh, vitat, Fina?

Fina Gil.- Estava tocat de l'esquena i de tot, de les cremaes que tenia.

Bàrbara Alós.- La cara i tot, la cara en sang. Però bueno...

Bàrbara Sales [filla].- I la pirotècnia Arnal durà fins a...?

Bàrbara Alós.- Ui, molt, hasta l'atre dia.

Bàrbara Sales [filla].- Hasta l'atre dia, que la va traspasar...

Bàrbara Alós.- Que els meus cosins encara agarraren el taller quan el tio faltà. El tio... Antonio i Enrique l'agarraren el taller. Però ara està tancat ja.

Bàrbara Sales [filla].- Qui era l'encarregat? Nomena'l, que no me'n recorde jo.

Bàrbara Alós.- L'encarregat era u que li dien Miguel. Ixe era l'encarregat.

Bàrbara Sales [filla].- I Jesús no?

Bàrbara Alós.- I Jesús, els dos. El primer va ser Miguel, que era el més vell, i després va ser Jesús, que Jesús era com si fóra l'amo d'allí, però molts anys. I era coeter, i mon tio era el coeter, però mon tio era molt bon coeter. Feia... No és perquè fóra tio meu, eh? Feia uns castells i unes disparaes de por. I bueno, el meu cosí igual. Però encabant este caigué mal i agarraren un atre això i prengueren un poquet de por. I ahí és quan el tancaren, el taller. Però sí, l'atre dia, no fa molt que el tancaren el taller.

Bàrbara Sales [filla].- I ahí encara... tu no anaves a escola. Quan anaves al taller ja havies acabat l'escola.

Bàrbara Alós.- No, lo que no havia mamprés [risses]. El meu Antonio tampoc, eh? I el meu Antonio era molt intel·ligent. No és veritat, Fina? I jo no.

Fina Gil.- Volia... el mestre li dia que tenia que estudiar, però no...

Bàrbara Alós.- A mi al revés, la mestra, doña Teresita va cridar a ma mare pa dir-li: "su hija no aprenderà nunca" [risses]. Jo què vols que te diga!

Si vostè parla com una ministra!

Bàrbara Sales [filla].- No, però sí que sap una una cosa: pregunta-li què és l'aritmètica.

Bàrbara Alós.- Lo únic que sabia. Me pregunta: "Bàrbara, ¿qué es la aritmètica? — Dice, la ciencia de los libros. Aritmética, aritmética es la ciencia de los libros" [15 min.].

Bàrbara Sales [filla].- ¡"De los números"!

Bàrbara Alós.- "De los libros" dia jo sempre [risses]. I doña Teresita feia: "Bàrbara, pero eso no... — Ui, jo no sé més, què tinc que fer?". I el meu Antonio, el meu germà, no está lleig que ho diga, era intel·ligent. Don Pedro, que era el mestre d'ell, li fea: "había de estudiar de maestro". Molt prompte hauria acabat la carrera, d'intel·ligent que era i lo que sabia. Tat, Fina?

I a on anaven a l'escola, vostés?

Al poble, a les escoles nacionals. Que estaven ací els xics i les xiques allà, i una bandera al mig. I quan entràvem *Cara al sol*. Encà me'n recorde jo.

Bàrbara Sales [filla].- I a on vivia don Pedro?

Bàrbara Alós.- Don Pedro vivia ahí raere. En una escaleta...

Fina Gil.- Al costat de la òptica, ahí... que ara la feren nova, però jo fa uns anys estava vella. Però l'han fet nova, la casa del costat. Però la finca, al costat de la finca, la casa ixa.

Bàrbara Alós.- Però don Pedro era molt bo. I encabant el fill era Pedro però es feu músic.

Bàrbara Sales [filla].- I anàveu a classes de repàs?

Bàrbara Alós.- Sí, claro. De matí anàvem a escoles del poble, i quan eixíem de les escoles del poble veníem a casa i agarràvem berenar. I ma mare estava prou entonces perquè venia farina. Estraperlo! Que entonces no se podia vendre. I venia farina i pastava pa. I don Pedro... patien...

antes es diu: patixes més fam que un mestre d'escola. És que antes els mestres tenien molt poc jornal.

Fina Gil.- I se menjaven l'esmorzar dels xiquets [risses]. Bueno, a lo millor els xiquets mateixa els donarien un tros i s'ho menjaven...

Bàrbara Alós.- I ma mare els donava pa i els donava farina i mos ensenyaven molt, però jo no adeprenguí mai.

Bàrbara Sales [filla].- I amb qui anaves, mama? Amb qui anaves, qui anava a classes de repàs?

Bàrbara Alós.- Amb Chiralt, amb el Llimonero... Venien molts, d'ací de Moncà venien molts, perquè... No és que érem torpes, és que anàvem i com don Pedro era baratet... Mosatros ma mare li donava farina i li donava un poquet de pa. Era don Pedro, la dona doña Ángeles, i la filla de don Pedro, mon germà, el meu Antonio, era el padrí, i jo la comare. Mira si se féiem. Però és que en ma casa com hi havia farina i estàvem prou bé... Bueno, prou bé de menjar, perquè dinés me pense que no en tenia ningú entonces.

Clar, la farina seria d'estraperlo [risses].

Bàrbara Alós.- Eso es. Si haguera vingut només la Guàrdia Civil, que mon pare els comprava convidant-los a sopar, a la Guàrdia Civil. Que estava allí raere el quartel, que mosatros vivíem allà dalt. I entonces teníem el sac de ferina allí. I mon pare feia: "qualsevol dia venen estos i mos denúncien". Quan no ensabonem algo, ja està. I li feia a ma mare: "si ve la dona no li la cobres, si te'n demana dos quilos. Perquè pa denunciar-te l'endemà, enviar la Guàrdia Civil i denunciar-te, no necessitaven res". I jo vivia en ca m'auela, i n'érem deu vivint. Deu. I el meu Antonio, el meu germà, i el meu cosí, eren molt això. I el meu Antonio era molt guasó, i li dia al meu cosí: "ungo, ungo", i aquell feia "no m'ho digues!". Deu que n'eren vivint! El meu germà no t'ho contava, això?

Fina Gil.- Sí. I que el teu cosí li donava sopes, el desdijuni, sopa, cullerà pa d'ell i cullerà pal gat. Cullerà pa d'ell... [risses]. I el renyien, diu que... Diu: "xe! Que no tens que donar-li!".

Bàrbara Alós.- "No veus que no hi ha pa? I el tires al gat". Pues deu que n'érem, i cincxiquets. Tu me diràs, cincxiquets érem, casi tots per l'estil. El meu germà amb los dos germans... tres jo i dos ma tia, i allí m'auela pobreta feia: "aneu males putes, me gite acobardà", pobreta. I se gitava ella i assentà estava que no podia dormir.

Bàrbara Sales [filla].- Quina edat tindria? Perquè ixa era l'auela Filomena, que l'home ja s'havia mort.

Bàrbara Alós.- Sí, però no era molt vella, lo que passa és que antes se feien velles molt pronte. I se gitava allí assentaeta, com si fóra vella de veres, i allí estava assentà i tots xillant els xiquets. Pobreta...

Bàrbara Sales [filla].- I en la casa s'arribà a fer coets, també, en les cases?

Bàrbara Alós.- Sí, claro, allí ma mare treballava, allí treballaven totes fent traques. En els corrals, que eren molt grans, que ara és una finca, el corral era molt gran, allí en el corral —que no sé podia fer, però se feia—, féiem traca. Jo treballí hasta ben major en els coets, i ma mare tamé. Fent traques.

Se repartia faena entre la gent del poble, per les cases.

Sí, per les cases, sí. Que no era permetit, perquè s'haguera pogut... Ma mare, en Glòria estiga, me feia: "Bàrbera, no havies de treballar. Perquè resulta que si se pegara foc aniria tot este bàrrio...". Hageren anat focs, perquè era traca, eren trons. Però entonces ho dúiem del taller i treballàvem en casa.

Fina Gil.- N'hi hava necessitat, i quan hi ha necessitat... Quan hi ha necessitat se fa de tot.

Bàrbara Alós.- No, el meu germà major i jo treballàvem prou. L'home de Fina. Però bueno, ho féiem a gust. Aquell llauraor, pobret, era més treballaor... perquè se necessitava **[20 min.]**. I ma mare me feia... i anava a esporgar, era esporgaor. I encabant se posà de corredor en *[inintel·ligible]*, en un amo molt bo. Ell era el germà però el major és el que agarrà a l'amo de mon pare, que era molt bo, i el meu germà...

Bàrbara Sales [filla].- Quin comerç era aquell [pareix ser que es tractava de Martín Navarro]? Bé, ara s'ho pensarem, que ara tampoc me'n recorde jo. Bueno, i al final, mamà, pel trinquet. Vivies ací, ja, vivies ací...

Bàrbara Alós.- Sí, jo era molt amiga de l'ama, de la filla de Mora.

Bàrbara Sales [filla].- Tu ja t'havies casat, no?

Bàrbara Alós.- Sí.

De la filla de Mora, clar.

Bàrbara Alós.- De la filla de Mora, i de Vicentica, que s'ha mort, en Glòria estiga. I érem amigues, amics tots, i anàvem pues molt de juerga, vitat, Fina?

Bàrbara Sales [filla].- I a quins pilotaris te'n recordes? Conta-mos un poc la vida del trinquet, perquè seria una vida que ahí només hi haurien hòmens i estaríeu vosaltres de dones, només.

Bàrbara Alós.- Estàvem com si diguérem venent entrades. La meua amiga estava venent entrades allí, pa entrar al trinquet a juar a la pilota.

Bàrbara Sales [filla].- El propietari era son pare.

Bàrbara Alós.- Era son pare, i jugava o el fill, que era Mora, Vicente, que tamé ha faltat.

Molt bons jugadors.

Molt, però encara n'hi havia millors que ells, perquè un atre que li dien... no me'n recorde de com li dien, ara... Rovellet! Aquell era la figura de València.

Fina Gil.- Que venia molt per ací, no?

Bàrbara Alós.- Sí, a juar amb ells, i perdien sempre. Perquè Vicente...

Fina Gil.- Els d'ací perdien.

Bàrbara Alós.- Sí, és que Vicente Mora era juaor, però no era aixina massa. Era juaor, i son pare tamé, però Rovellet...

Fina Gil.- Son pare no era millor? Son pare de Mora?

Juaven en Pelaio, en València.

Bàrbara Alós.- Pero Rovellet era millor, Rovellet era molt molt bo. Anava tame... ja tamé ania València al trinquet, a vore'ls.

Bàrbara Sales [filla].- A Pelaio?

Bàrbara Alós.- Sí, a Pelaio. Entràvem... no sé ara per a on s'entrarà, però entràvem per un carrer i per ahí per un carreró, i dins estava el trinquet.

Sí, igual que ara.

Ah, està igual? I anava en companyia allí després se n'anàvem a dinar per València. Lo únic que feia.

Bàrbara Sales [filla].- Atén, i què queda del trinquet? Tu te'n recordes, ara que has anat a berenar amb les ames de casa? Què queda del trinquet, ahí? La muralla queda, la...?

Bàrbara Alós.- Del trinquet no queda res, perquè el trinquet era, a la que entres, que és a on entrem en les ames de casa, entones hi havia un fondo molt gran, que és a on juven, i molt llarg, des d'ací a allà, casi des de la mitat del carrer, hasta ací era el trinquet, al final, a les escales.

Fina Gil.- Ara hi ha una paret que si aguaitau ahí a la finestra, ixa paret és del trinquet.

Bàrbara Alós.- Del trinquet, i allà hi havien tres escalons o quatre, i allí anaven els auelos i mosatros a dotorejar. A vore lo que això, com tenies que fer. Hi havia un bar, i jo eixia amb els dos xiquets, amb la meu filla i el meu fill. I feien: "ja van per ahí els Pintorets" [risses].

Bàrbara Sales [filla].- Clar, perquè tu amb qui te casares?

Bàrbara Alós.- Amb un Pintor [risses]. I quan eixíem amb els dos, com eren xicotets a on me n'anava? Al trinquet. Perquè primer vivia ahí i encabant se posà a viure en sa casa.

Bàrbara Sales [filla].- I com li dien al pintor? Al pintor, Juan Sales.

Bàrbara Alós.- Al pintor, Juan Sales.

Bàrbara Sales [filla].- I els germans de Juan qui eren? Nomena'ls.

Bàrbara Alós.- El tio Pepe, Paco i Rafael i Teresa. Els quatre germans que eren, i el meu home que li dien Juan. I eren tots, els xics tots pintors, i Teresa no, Teresa en casa. Però el meu home... ixos eren d'Albuixech, i d'Albuixech se'n vingueren a viure ací a Moncà, i paraen a ca el tio Toni el coeter. I la tia Bàrbera els donava dinar a tots, pobreta, ma que era bona aquella dona.

Bàrbara Sales [filla].- Però venien de Vilavella, no, mama? No d'Albuixech. Els Sales.

Bàrbara Alós.- Fills de Vilavella. Però se'n vingueren quan s'acabà la guerra, que allí hi havia molta guerra i moltes bombes, en els taronjars i tot anaven a treballar, i diu que hi havien bombes per els taronjars. I el meu sogre prengué por i se'n vingué a viure ací a Moncà. I vivia a Moncà...

Fina Gil.- Primer allà, no? Primer allà. A Albuixech, a Albuixech.

Bàrbara Alós.- Primer a Albuixech i d'Albuixech a Moncà.

Bàrbara Sales [filla].- I les vostres amigues, pa finalitzar, hasta l'atre dia qui eren, vinculades al trinquet? Nomeneu-les.

Bàrbara Alós.- Pues era Lola...

Bàrbara Sales [filla].- Lola la Zenona.

Bàrbara Alós.- ...la meua cosina Paquita, la Vicentica i jo. Allí criticàvem prou. María tamé, pobreta, en Glòria estiga... Antes les dones no teníem atra faena: sentar-se en la porta del carrer, "mira ixa com va vestida" [risses].

Fina Gil.- A criticar.

Bàrbara Alós.- Tat, Fina, que criticàvem?

Fina Gil.- Jo no, jo no.

Bàrbara Sales [filla].- I ara un poquet de Fina, contem la vida de Fina. Va, Fina, conta-mos un poquet la teua història?

Fina Gil.- La meua història? Pues jo naixquí en València, i visquí cinc anys en Poblenu, i als cinc anys vinguí ací a Moncà, però vora Massarrojos, lindant amb Massarrojos. [25 min.] I com n'hi havia molta horta per el mig, jo no coneixia Moncà. Perquè entonces de xicoteta anaves a escola. I això, i era aquell barrio, no era este.

Bàrbara Sales [filla].- I els negocis de ton pare, ton pare a què es dedicava?

Fina Gil.- Floricultor. Cultivava flors. I això, i és molt pesat.

Bàrbara Sales [filla].- I tu a on has anat a escola? Però lo teu ja és un atra època, Fina.

Fina Gil.- Jo aní primer a les monges de Massarrojos. Perquè tot perteneixíem a Massarrojos. Com estava aïslat de Moncà, pues perteneixíem al cartero de Massarrojos, a la iglésia en Massarrojos, a l'escola tamé. I anava... feia vida en Massarrojos.

Bàrbara Sales [filla].- A la teua mestra com li dien?

Fina Gil.- Ui, n'hi haven moltes, però n'hi hava una d'ací de Moncà. Carmen Domènech. Saps qui és? Ismael, ixe que era fotógrafo. Que era periodiste. Jarque. La dona. La dona sigué mestra meua, una de les mestres.

Bàrbara Sales [filla].- I después tu sí que anaves a costura, t'has tret el títol de peluquera... Conta tu —ella és un altra cosa. Un altra època.

Fina Gil.- I mira a on hem acabat, en el mateix lloc [risses].

Bueno, és un bon lloc.

No, no. Ella té molta categoria de coses, però cada u és... Tens que donar-li la importància que se té. Tot té importància en esta vida. Tot és curios.

El tema de les flors jo no el coneixia, per exemple.

No? És pesat, és molt pesat, perquè és igual que si plantares una collita. I se té que regar, se té que rascar, se té que abonar, és tot... I diuen "les flors, ai, què bonico, què delicat". No, de delicat res. Era molta faena.

Bàrbara Sales [filla].- I a on venia, Fina? Exportava, no?

Fina Gil.- Sí, mon pare... Mon pare venia a... tenia el representant en Madrid. I tots els dies el representant tocava i dia: "a tal, a Fulano, a Mengano", al que siga, a vàrios, i ho enviava a Madrid. I la flor que no aprofitava pa enviar, que era més lleugereta, més... ho enviava en València. Anava per lo matí i pegava una volta a les floristes del mercat de la plaça de l'Ajuntament. I les venia. I algun dissabte veníem al Mercat Vell, per l'esprà, a vendre flors, perquè antes s'estilava quan se moria uno estaven un any duguent-li flors totes les setmanes. Totes les setmanes anaven a vore-lo, que era una tradició. Ara no, ara...

Bàrbara Alós.- Però això es féreu rics. Perquè es morien gent, venia gent i venien flors i, hala, sis euros, sis euros...

Fina Gil.- I enganyava a la gent? [risses]. No, lo que passa que era això, era la tradició ixa, si no no s'hagueren venut, perquè no n'hi haven dinés. No estava... antes no n'hi haven... Antes menjaves fruta una vegà a la setmana. Sí, quan venia la verdulera, que vivia per allà, venia la Torruta amb un carret, no sé si l'haureu sentit nomenar. En un carret i una vegà a la setmana. Ixe dia compraven i n'hi hava fruta pa dos dies. al tercer ja no n'hi hava. I això. Entonces les flors era un lujo que se venien per això, perquè ... perquè se n'anava molt al cementeri. Antes era... anaven de dol dos o tres anys. Dos o tres anys. Entonces mentres estaven de dol, anaven al cementeri i si venies flor pues anaven unes floretes, lo que siga, poc, pa dur al cementeri.

Lo que mos han contat és que hasta els rams de nóvia i tot això eren artificials, moltes voltes.

No, en ma casa quan hi haven flors se feien...

Bàrbara Sales [filla].- Tu te casares amb ram, mamà?

Bàrbara Alós.- Sí, claro, i més guapa que estic... Vols vore l'àlbum?

Bàrbara Sales [filla].- Però en ram de flors, dic, amb flors.

Bàrbara Alós.- [Assentix.]

Bàrbara Sales [filla].- Ella ha tingut tamé molta vinculació amb el Musical, ma mare, va ser la presidenta de Santa Cecília.

Bàrbara Alós.- El any 69. Dos anys seguits, sí. Jo estiguí allí, m'ho passí bé, agarrava els xiquets. I allí pues féiem festa.

Les Cecilies, clar.

Sí, sí, jo era la ceciliera major. Dos anys, amb trage negre que se féiem, la bata i la missa de Santa Cecília.

Bàrbara Sales [filla].- I jo vaig nàixer amb la comare, veritat mamà?

Bàrbara Alós.- Amb doña Pura. I el meu Juanjo tamé, el meu fill tamé. No, i el meu Juanjo vingué don José Aguilera, [30 min.] un metge que era cosí de mon pare, i com no podia tindre'l doña Pura, perquè doña Pura diu "este cap no ix", el meu fill tenia el cap molt llarg, o no, molt gros. I de llarg no podia eixir. I entonces cridàrem a don José Aguilera. I vingué el metge, que era cosí de mon pare, jo el tinguí amb ell i ella amb doña Pura. Ella era un trosset de grassa que naixqué [risses]. No és de veres? Babi?, sí!

Bàrbara Sales [filla].- I com celebràveu la Pasqua o això, com ho recordeu? Jo què sé, ja que esteu...

Bàrbara Alós.- A Pasqua anàvem al Palmar a jugar. Ma' que jo era loca pa jugar.

O siga, de més xicotets anaven a l'ermita.

A l'ermita, i jo encabant de l'ermita que ja era un poc més majoreta me n'anava al Palmar. I agarràvem la baixà de l'ermita al Palmar hi ha una baixà molt gran. I pa anar allí al Palmar, allí féiem el rotgle. I anàvem a fer-se-lo la setmana anterior.

Clar, això hem sentit dir, que s'ho preparaven.

Açò és. I posàvem tot el... el meu rotgle era ple de pedres rodant, i quan aplegàvem ixe dia, posàvem el berenar, la mona, i se la menjàvem allí. I después a jugar al rotgle. I el rotgle ja el teníem perquè estava rodat de pedres. I se l'arreglàvem aixina, quan teníem... No cregues, que teníem dotze o tretze anys. Jo venia més loca!

Bàrbara Sales [filla].- I quines amigues? Nomena les amigues.

Bàrbara Alós.- Pues me... que era Amparín, Encarna, Amparito *la Pastissa*, *les Muixunes* -dos germanes-; Lola *la Tendilla* -dona de Tendillo-; totes allí. I els xics eren el meu germà Antonio, el meu cosí José María, Vicente Sánchez, el pare del que va amb Juanjo ara. Set o huit, i com si fórem... tots del poble. I jugàvem al rotgle. I jo m'ho passava poc bé! Jo era una loca pa jugar. Pa estudiar no, però pa jugar...

Ai, una xiqueta, clar.

Después m'asserení, saps? Perquè ara sóc molt formal.

Fina Gil.- Se feu formal.

Bàrbara Sales [filla].- Se te veu, la serietat.

I d'allí baixaven al mercat.

Bàrbara Alós.- D'ahí baixàvem... Molt bé, sí senyor. D'ahí baixàvem al mercat, i ahí acabaves i venies més arromangà... Ai, què vida! I ara ja veus què coixa m'he quedat. Però bueno.

I un poquet més majors anaen a la Magdalena.

No, a l'any sigüent, anàvem a la Malaena, tot teníem... Anàvem a la Malaena a jugar, el rotgle que teníem en Pasqua ací, ara anàvem tots a la Malaena a jugar. I passàvem el dia allí, dinàvem, que mos dúiem el dinar. I dinàvem allí en això i jugàvem un rato de vesprà, i encabant jugant pac ací com a locos, tots agarrats de la mà, a baixar-se'n pac ací. Jo m'ho passí bé, jo era de les que s'ho passaven bé.

Allí eren una miqueta més fadrines, ja.

Sí, ahí sí, home, ahí tenia jo catorze o quinze anys ja.

D'ahí eixirien nòvios ja i tot.

Que el meu germà... és que el nòvio jo el tinguí molt tard [risses]. I tu? Tamé, no?

Fina Gil.- Tamé. No, quan tocava, quan vingué

Bàrbara Alós.- No, “tocava-tocava”. Era més major que jo, més jove.

Fina Gil.- Jo vint-i-sis, vint-i-quatre quan començava anar.

(...)

Bàrbara Alós.- Combregàrem en la... Vàrem fer... el meu germà feu la festa de Sant Vicent. I al fer la festa de Sant Vicent ma mare diu: “pues pendran la Comunió i en un gasto tot”. I prenguérem la Comunió els dos... además ell i jo se llevàvem setze mesos, casi érem iguals. El meu Antonio era més major, casi érem iguals i prenguérem la Comunió junts. I mosatros estàvem molt guapos.

Bàrbara Sales [filla].- Qui et fiu el trage? O te'l cosiren?

Bàrbara Alós.- A mi me'l cosí *la Sanaora*, Paquita *la Sanaora*. I al meu Antonio li'l compraren fet, que era de home. Però ell estava molt guapo. Tat que estava molt guapo?

Bàrbara Sales [filla].- Quina dius, la modista? Quina modista dius?

Bàrbara Alós.- A mi *la Sanaora*.

Bàrbara Sales [filla].- Qui és?

Bàrbara Alós.- Son pare era sanaor i a d'ella li dien Paquita *la Sanaora*.

Bàrbara Sales [filla].- Però sanaora què és, què sanava?

Bàrbara Alós.- *La Sanaora*? Modista, era una dona....

Bàrbara Sales [filla].- Sí, però el pare que era el *Sanaor*, per què li dien *Sanaor*?

Bàrbara Alós.- Perquè sanava porcs, sanava... Tots els animals que antes compràvem porquets...

Fina Gil.- Curar. Curar.

Bàrbara Alós.- Veterinari.

Sanaors eren tamé els que els capaven.

Sí, això és. Compràvem com ara sis o set porcs del d'això, i entonces en totes les cases hi havien tres baconetes, s'havien de sanar i venia el sanaor que dien. I era el d'això. I elles eren filles d'ixe home, del *Sanaor*. Que el Sanaor vivia per ahí la iglésia. Que tenia un fill. I Paquita i Consuelo vivien en el bàrio. Que és la que me feren el trage a mi. Me'l cusgueren i jo anava molt guapa.

Bàrbara Sales [filla].- I què va ser, dinar? Féreu convit? Quin convit?

Bàrbara Alós.- Ai, mosatros dinar, férem un dinar en ca... En ca l'auela, allà en ca l'auela. I ma mare feu dos paelles en el corral, i allí tots en un banquet que feien antes...

Fina Gil. I xocolate no?

Bàrbara Alós.- Xocolate a les deu, quan veníem. A les nou... **[35 min.]**

Fina Gil.- Quan venien de combregar lo típic era... en la meua tamé, una taça de xocolate i un panquemao.

Bàrbara Alós.- I un panquemao. I después a les tres el dinar.

Bàrbara Sales [filla].- Perquè havíeu anat en dejú, clar, a combregar, perquè el combregar no se podia haver pres un desdejuni...

Bàrbara Alós.- En dejú, i si no sabies la Salve no combregaves.

Fina Gil.- O el catecismo. Quan jo era el catecismo.

Bàrbara Alós.- No, però mos [*inintel·ligible*].

Bàrbara Sales [filla].- I qui te feia a tu la catequesi?

Bàrbara Alós.- A mi la catequesi... ai, pues no sé com li diuen, ja.

Bàrbara Sales [filla].- Però anaves a catequesi.

Bàrbara Alós.- Sí, hombre, claro, amb dos o tres... Una xica d'ací del carrer del Negre, i una atra que vivia allà al Ravalet. I ixes mos donaven... mos ensenyaven el catecismo. I si no el sabies no prenies la comunió. Havies d'estar ben sabuda, és de veres, eh?

Bàrbara Sales [filla].- Què anaves, una vesprà...

Bàrbara Alós.- Vesprà, sí claro. Estàvem allí dos hores, féiem prou de parlar perquè érem xicotetes, i quan mos feien assentar... que no me'n recorde com li dien a esta xica, mos feien assentar i allí mos ensenyaven. I encabant l'antevéspra de fer la Comunió te feien un examen com a que sabies el catecismo. I si no sabies el Credo, que és lo que havies de resar antes de la Comunió, no te dixaven combregar, no prenies la Comunió. I és de veres, i el meu germà i jo mosatros érem prou intel·ligents. Sí, mosatros sabérem, sí.

Bàrbara Sales [filla].- I a quin hora se combregà? Un dumenge normal del mes de maig, en el mes de maig?

Bàrbara Alós.- Sí, el mes de mayo. Com és la festa de Sant Vicent i Antonio feu la festa, va fer la festa, jo me n'aní allí a la missa i allí prenguérem la Comunió els dos.

Bàrbara Sales [filla].- Sant Vicent va ser después de la Comunió, no? O abans?

Bàrbara Alós.- Antes de la Comunió, que Sant Vicent era per Pasqua. Una setmana antes. I entonces caía casi un mes antes de la Comunió, que era en mayo.

Fina Gil.- Ara s'estila después de la Comunió, però entonces seria antes, a lo millor.

Bàrbara Sales [filla].- I què anaven, camareres? En aquell moment, quan fèieu la festa de Sant Vicent, el tio Antonio....

Bàrbara Alós.- No, el meu germà no feu la festa. Vàem fer la Comunió els dos, i prou. I anàvem els dos junts i pareixíem tamé molt guapos, clar.

Fina Gil.- Ui, éreu xiquets, els xiquets són bonicos.

Bàrbara Alós.- No, però el meu Antonio era guapo de veres, aunque la dona no vulga dir-ho. Més que jo.

Fina Gil.- Xica, però tu eres molt templà, no te queixes, que has tingut tipo. Ha tingut un tipo, ha segut una dona bien plantá. Lo que passa és que ara no vol alçar-se d'ahí i està assentà.

I la boda?

Bàrbara Alós.- La boda? Ui, estigué molt bé!

Vosté se va casar de blanc, ja.

Sí, sí, hombre, i amb cola!

Se'n casaen moltes en negre.

No, no, no, jo de blanc. La tinc alçà, la foto ixa... està en la saleta. I baix ne hi ha un atra, a l'entrà n'hi havia una que l'haureu llevat...

Bàrbara Sales [filla].- A quina hora te casares? I a on? A on te casares?

Bàrbara Alós.- En Sant Jaume, i m'hi casí als vint-i-set anys. Perquè m'hi posí un poquet tard a festejar. Antes que tu, però...

Bàrbara Sales [filla].- I els padrins?

Bàrbara Alós.- Home, els padrins van ser la tí' Benilde, que era padrina de pila, i un cosí germà meu que li dien José María, que ha faltat, era padrí. I el padrí era precis buscar-lo la nóvia. Aixina que jo li ho havia de dir al meu cosí o qui fóra si volia. Primer mon pare, en Glòria estiga. I después, com mon pare no vulgué ser va ser el meu cosí José María.

Bàrbara Sales [filla].- Quin cosí?

Bàrbara Alós.- El que morí, el germà de Rafael.

Fina Gil.- El de ta tia Trini.

Bàrbara Alós.- Germà de Rafael. Fadrí. I encabant ma tia Benilde era la padrina de pila. I com no se... però va ser padrina ma tia Benilde i el meu cosí.

Bàrbara Sales [filla].- I qui era el retor?

Bàrbara Alós.- El retor don José.

Don José Gea?

No, José Gea no. Un atre don José, perquè jo fa molts anys que me casí. Fa molts anys que me casí. I entonces era un don José que era una maravilla de retor. Això sí que era bo. Aquell home era molt amic de mon pare. I volia que el meu Juan Antonio estudiara pa retor, perquè era molt estudiós. I ell feia: "el xiquet havia d'anar al Seminari, Toni — a mon pare —, perquè és molt intel·ligent i sap molt en escola i seria prompte retor". I tenia cara de retor, bueno, de retor [risses]. Sí, el meu germà era molt guapo de veres. I xicotet i molt bon xiquet, més que jo, jo era més gallinereta. I al meu Antonio don José li deia: "Toni, havia de ser el xiquet retor. L'havies de ficar en el Seminari". I mon pare feia: "vull que acabe prompte pa que treballe" [risses].

Fina Gil.- "Estic esperant pa que treballe".

Bàrbara Sales [filla].- I a on féreu el convit, mama?

Bàrbara Alós.- El convit jo el fiu en el Musical. I en el musical jo estigué molt bé. I vosatros a on el féreu, Fina?

Fina Gil.- Tamé en el Musical, dalt del Musical. [40 min.]

Bàrbara Alós.- Tamé estava molt guapo el meu germà de... l'home d'ella.

I s'estilaven en ixé moment els cursets prematrimoniais?

Sí, sí, sí, hombre, i si no els feies no te casaves. Mos els feia el retor. I feien això i te donaven classe del que havies de fer. Que estava correcte. I el que no anava no el casaven. S'havien de fer els cursillos prematrimoniais.

I què els explicaven?

Dona, pues et dien que t'havies de portar bé amb l'home, que quan d'això s'havia de perdonar tot. Que havíem d'anar a missa, si teníem xiquets els havíem d'ensenyar, com jo ensenya a d'ells. Lo que no me'n recorde ara és del retor.

(...) Ah, don José, don José, però és que ixé retor era molt antes, ixé era molt bo, ixé era retor molts anys en Moncà, i mon pare i tots volien molt a ixé don José perquè era un retor molt retor.

Bàrbara Sales [filla].- Lo que hem dit és que vindria primer ixé don José que ja mirarem qui és, després vindria don Jesús i després vingué don José Gea, perquè don José Gea és la meua època. Don Jesús anterior. Però ixé don José que te casà a tu, anterior a don Jesús.

Bàrbara Alós.- Aquell don José, que era més major, aquell era un senyor retor-retor.

Bàrbara Sales [filla].- I d'a on era no ho saps.

Bàrbara Alós.- Pues no ho sé, perquè visqué molts anys ací. Estigué molts anys molts anys de retor perquè els auelos, mon pare i ma mare el coneixien molt. Anar a missa anaven els dumenges, però resulta que mon pare com eixia al Musical veia molt a este retor, a don José, i és quan parlava del meu Antonio. Perquè el meu Antonio anava a escola i era molt intel·ligent i era molt quietet. I entonces ell fea: "havia d'estudiar pa retor, el teu xiquet. L'havies de dur al Seminari, Toni". I mon pare feia: "Ui, si jo volguera que acabara prompte...".

Bàrbara Sales [filla].- I la de Sant Miquel quan la feren, mamà?

Bàrbara Alós.- La de Sant Miquel ja era casà jo molts anys, perquè mosatros anàvem quatre o cinc amigues meues anàvem a cobrar, per el poble apuntaves pa la missa, pa fer la missa. I tenien tanta cota, i havíem d'eixir al mes a cobrar la cota pa la iglesia. I la iglesia esta se feu en abonaes en el bàrrio. Casi res, perquè no hi havia res. I mosatros fèiem reunió, jo, Maruja, bueno, moltes persones majores. Les meues amigues eren Lola, Vicentica, les meues cosines Paquita i Trini, moltes, i anàvem a demanar... a demanar no, a apuntar-les pa fer la iglesia [inintel·ligible] tamé entre elles. I entonces quan s'anava a cobrar, una posava un duro... lo que podia, un poquet, i don José Gea és el que entonces ja mamprenqué a acabar la iglesia esta. I se feu la iglesia, però amb dinés del bàrrio, del bàrrio no, de tot el poble.

Fina Gil.- De tot el poble.

Bàrbara Alós.- Però este bàrrio és a on eixíem, com era el bàrrio de les Eres, i eixíem pa fer la iglesia. I totes estàvem conformes. I jo una de tantes, jo i amigues meues, se reuníem pa eixir juntes. Perquè a mi m'ha agradat anar a missa, lo que passa que ara no puc. No anava a missa, jo, Fina?

Fina Gil.- Sí.

Bàrbara Alós.- Ah! Una temporà.

Bàrbara Sales [filla].- Que no paràveu de parlar en missa. Els cridaven l'atenció [risses].

Bàrbara Alós.- Ui, mos cridaven... Don Ramon...

Bàrbara Sales [filla].- A tu i a qui més?

Bàrbara Alós.- ...de vicari ací. A mi, a la meua amiga Vicentica... [risses].

Fina Gil.- Vicentica que estava un poquet sorda i ella li tenia que parlar una poquet més fort...

Bàrbara Alós.- És que tenia punyetes la cosa, eh? Ara voràs, ara... Estàvem juntes i no parlàvem res. I entràvem en la iglésia...

Fina Gil.- I s'ho tenien que dir tot [risses].

Bàrbara Alós.- Tot venia al cap. Jo feia "Vicentica, vine. Saps que he vist a Fulana? Saps que he vist...?". No érem xicotetes, eh?, que ja érem grandetes.

Bàrbara Sales [filla].- Però perquè tu amb Vicentica t'has portat molt bé, era la teua amiga-amiga.

Bàrbara Alós.- Amiga-amiga, jo la volia molt. I jo li feia: "has vist a Fulana? Pues l'home no estaria massa bé". Criticant en la iglésia, tu! I el Nostre Senyor davant [risses]. Igual té, [inintel·ligible]... Eh, espera't: com este Nostre Senyor que hi ha ací, que tots han parlat molt d'ell perquè és de ferro i és molt gran, que li tragueren un nom i tot. I a mi me sabia mal. Perquè era un Nostre Senyor molt bo pa ací. Jo anava i li demanava moltes coses. M'eixien bé, per ell o per lo que siga però pel Nostre Senyor. I este Nostre Senyor és molt milagrós, i això no és mentira. Bueno, m'ho pense jo, a cada u que pense com vullga. I ara no puc anar, però antes casi tots els dissabtes jo anava a missa. I este Nostre Senyor que està ahí, de ferro... però bueno, però m'agradava a mi!

Bàrbara Sales [filla].- I el papa també tinguí molta relació amb don Blas?

Bàrbara Alós.- Ui, molta. Ui, venien ací de reunions i tot. Jo estava ací assentà i ells feien reunions, ahí amb don Blas. És que don Blas era molt bo. Era molt bo, molt bon vicari. Mosatros hem tingut... bueno, molt beatos no hem segut, però... No, però hem anat a missa, tu. [45 min.]

Fina Gil.- Hem segut creients, però hem practicat quan hem pogut.

Bàrbara Alós.- Claro! Jo tots els dissabtes... tots els dissabtes anava jo a missa. Tots els dissabtes. I demanava al nostre senyor i m'ho concedia, perquè dos xiquets treballadors...

Bàrbara Sales [filla].- I després de missa a on anaves?

Bàrbara Alós.- A prendre cafè. Era el recel [risses]. Anàvem totes les amigues i se n'anàvem a prendre cafè. "Ara on anem?" Ui, eixíem i ninguna casa volien que anàrem. Al millor no havien agranat el comedor i no volien que estiguérem [risses]. I les meues amigues feien —Lola, Vicentica, la meua cosina Paquita...—, i se n'anàvem totes... a prendre café. Se n'anàvem a prendre café, estàvem un rato allí raonant... i antes se criticava més que ara, i era bonico. Passava u: "mira ixte quina bata porta" [risses]. No, s'ha de criticar algo!

Fina Gil.- De qualsevol cosa, se criticava. Cada u té el seu criteri, lo que era bonico pa mi a lo millor no seria bonico pa d'ella.

Bàrbara Alós.- I les meues amigues eren molt bones, perquè Lola, Vicentica i la meua cosina Paquita eren molt bones persones. I jo eixia molt amb elles. I quan les necessitaves les encontràvem. La meua amiga Vicentica eren molt molt bones persones, i venien molt ací, sopàvem junts, xillàvem... Mon pare i ma mare feien “pues bon [*inintel·ligible*] teniu”. I jugàvem a baralla, al burro.

I ballar no ballaven?

Ai, no, açò no sé. El meu home sí, el meu home era un ballarín, feia sssssssssssssssssss, i ballava [risses]. No era molt alt. Encara que fóra son pare. Però jo anava al Musical al ball, perquè ell volia anar. Ballava amb la meua cunyà, amb alguna amiga...

Bàrbara Sales [filla].- El papà tamé ha estat en el teatre...

Bàrbara Alós.- Tamé, el meu home sí.

Bàrbara Sales [filla].- Des dels inicis, tota la vida.

Bàrbara Alós.- El meu home tamé era molt... Ell era... com anava molt al Musical, feien teatro allí, Llorenç, el tio Manolo, Mora, tots eixien al teatre. Pilareta... Tots, i el meu home tamé eixia algo, quan havia d'eixir un home xicotet i parlant bé [risses]...

Fina Gil.- El buscaven a d'ell.

Bàrbara Alós.- Dona, era xicotet, però era molt agradable el meu home, eh? Ah, dona! Pues a la filla no li semblava. I volia molt a la filla, i la filla a d'ell, eh? Ui, tinc que dir la veritat. Ah, tamé eixirà? Però el meu home, de veres que era molt bona persona. I els germans tamé. Paco tamé era germà del meu home, Paco Sales, que a ixé li agradava més anar a missa que al meu home. Sí senyora, tinc que dir la veritat. Però ton pare era molt bo. I Paco anava més a missa però potser que ton pare fora més bo. Ai, és la veritat. Però el teu pare era molt bo. I Paco, una atra cosa. Però tu i el teu pare ja volíeu ser. La veritat. I això. Ademés que a mi m'agrà molt... jo tinc molt d'això a la iglésia. Lo que passa que ara no puc caminar. I el Nostre Senyor que hi ha ací, que l'haureu vist. És que el feren de ferro, que el feu *el Sordo*, u dels...

Bàrbara Sales [filla].- I la fàbrica ixa de la seda, mamà, tan antiga dels cucs, tu no l'has coneguda.

Bàrbara Alós.- No, ixa no. L'atra sí.

Bàrbara Sales [filla].- Tu només has conegut de fàbriques ixa de la seda, i la dels cucs no has arribat a conèixer-la.

Bàrbara Alós.- No, l'he sentit nomenar molt, que era recién llevà, quan la llevaren que feien cucs de seda, que ahí en plantaven molt ací, i tots ixos pisos tot era una nave que ahí feien cucs de seda. La Fàbrica del Capell, molt bé. I después ja com això no feia... ho veneren els de la fàbrica, que eren els amos, ho veneren pa fer estes finques. Però bé.

Vosté en la edat que té de la guerra no se'n recordarà de res.

No. De la guerra... bueno sí, que se patia un poquet de fam sí. Perquè jo... ma mare treballava en San Diego, i jo... me criava ma tia Maria, una fadrina, que tenia una germana de mon pare. I li demanava a sopar i feia “tia, jo vull carn”, i feia “fica't el dit”. Ah, i me'l ficava el dit en el pa, tu! I me'n recorde d'això com si fóra ara. I me pegava mos al dit. Quan pegava mos al pa, perquè no hi havia dinés pa comprar carn. Sí que hi hauria qui en tindria, però mosatros no

patíem fam, però la tia feia “la tia no té carn, però fica't el dit i menja”. I així, ficava el dit ixe, i me'n recorde més vegades d'això... Que ma tia era fadrina i me volia molt.

Bàrbara Sales [filla].- Tu conegueres per exemple gent que estigué en Sant Miquel dels Reis.

Bàrbara Alós.- Sí, hombre! Un tio meu, germà de mon pare, que m'ha dit mon pare, a ixe el tancaren en San Miguel de los Reyes, i jo me n'anava amb ma tia Maria, que era la fadrina, [50 min.] germana de mon pare tamé, a dur-li una cistella — de la cistella ixa me'n recorde com si fóra ara: amb ances, menjar, i en una finestra gran eixia un senyor i demanava: “José Alós Taroncher”, ixe era mon tio, i ma tia ahí anava, pobreta, cara a d'ells amb la cistella pa menjar, pa menjar ell. Ell estigué tancat no sé quant de temps. I después, Moncà hi ha gent molt roïn... gent, gent, jo no nomene parts: gent. Que no n'hi ha molta gent en Moncà? I a mon tio no el volien massa, pobret, i se'n tingué que anar a viure a Saragossa, a ca un tio meu, un germà de ma mare. Visqué en Saragossa una temporà molt gran i después en València. Perquè a Moncà no podia entrar, perquè n'hi havia u que el tenia fitxat. I mon tio era molt bo, perquè era boníssim, però manies de antes, de la guerra i cuentos. Mon pare era de tots. Mon pare anava a la cooperativa, tots els dies a treballar un poquet i li donaen un duro, i en ixe duro comprava un litro de vi, i ja teníem vi pa dinar.

Bàrbara Sales [filla].- I hui, mamà, hui estan fent un acte de tretze persones que varen afusellar. Tu has conegut algú que varen afusellar en aquella època? Que varen matar a algú? No cal que digues qui, però si coneixes a algú.

Bàrbara Alós.- No, a d'ells no els conec jo, a les filles sí. Però a d'ells no, als fills sí. Però als atres no. I els afusellaren pobrets pues... jo què sé. Encabant els apuntaren, estaven a la porta de la iglésia, en un apunt a qui havien mort, apuntats [*s'apuntava els noms dels morts del bàndol franquista*]. I eren molt bones persones del poble, però els afusellaren. Però conèixer-los no, als de la iglésia no. I els havien afusellat antes de nàixer jo, o era jo xicoteta. No ho sé. Però sí que n'hi han, lo que passa que... a les mares no els passà, però als fills... Hi ha un fill que se casà amb una que a son pare tamé el mataren. Els dos. I feien: “ara quan estiguen els dos junts no podran parlar dels pares”, perquè eren contraris. Se mataren. Però molt bé, viuen molt bé ixos xics. Això va ser entonces per bobaes al millor, perquè a lo millor a mon tio l'agarrarien per un partit, i mon pare que era germà no li agradava, era d'un atre molt diferent, molt-molt-molt diferent. I mon pare anava ahí a la Cooperativa, que ells feien reunió, i mon tio estava tancat en la càrcel, pobret. I ma tia Maria que era la fadrina li duia el menjar. Jo anava amb ella, perquè jo me criava amb ella. Anàvem a dur una cistella, que tenia una cistella gran, i ma tia agarrava menjar ahí pa dur-li-la allà a la Modelo. Bueno, Modelo dien antes. Però aquell encabant se'n vingué al molt de temps al poble, eh?, que en el poble no podia vindre. Hasta que no faltaren ixes dos persones, mon tio no pugué vindre a Moncà. I vingué i se casà molt vell per això. Ixes, en canvi... era molt bona persona, tindria les seues idees o lo que fóra, jo no ho sé. Però... I com dien coses... i els meus cosins pues sempre han tingut un poquet de remordiment, Amparín i José María, per ixe aspecte. Perquè a son pare el feren molt de patir i son pare pues no podia parlar bé. Per lo que fóra.

I quan tenien dolors com s'ho feien? Perquè hem sentit parlar de gent que passava la llista o que media.

Sí, mira! Això de la llista era molt graciós, filla [risses]. Això és graciosíssim, el meu gendre té un negoci d'això. Ell me digué: no me nomene, pues l'he nomenat [risses].

Bàrbara Sales [filla].- El seu gendre és el meu home.

Bàrbara Alós.- Clar, no en tinc atre! [risses]. I antes caïes un poquet mala de la panxa i te feien: “ui, això és que tens parà, que te prenga la llista la tia nossequi”. Ja et veïes a una dona amb un mocaor...

Bàrbara Sales [filla].- Quina dona, mamà? Mos interessa, quina dona era la que ho passava ací? D'esta contornà a qui anaves tu?

Bàrbara Alós.- Quina és la dona que ho feia? Lola, *la Zenona*. Lola. I féiem: “cridem a Lola, Lola te passarà la llista”. I venia amb un mocador que estava beneït el Dijous Sant, havia de ser. Dijous havies de... No podies dependre...

Fina Gil.- I tenia una mesura, no? Tenia una mesura.

Bàrbara Alós.- Sí. No podien ensenyar antes ixa oració que dien més que en Dijous Sant... I una persona a l'any, sí. Una o dos, les que anaren a dependre a ca Lola. I allí ho feien. I encabant anaves, te posaves recte i te feien aixina, i feies: ui!, i quan el braç se parava ací: “ui, estàs molt carregà! Fés-li, Barbereta, fes-li un poquet de...”. Aixina, i parlaven elles, no sé lo que dien, resaven, i te passaven aixina, i quan te parava aixina el braç prou bé, però quan te passava pac a la gola ja estava molt carregà la panxa, [55 min.] veges a quin sant això.

Bàrbara Sales [filla].- I com te curaven?

Pues te feien això, un poquet de te i te feien una olleta ben clareta amb pollastre, i beviess caldo assoles, dos dies, pa que te baixara la panxa, que eres una xiqueta. I entonces ja venia esta dona, Lola, esta xica, i te tornava a prendre la llista i tens el braç més baix. Después n'hi havia un atra...

Fina Gil.- Lo que jo no comprenc és això del braç. Que siguent la mateixa mesura n'hi han veges que sobrava i n'hi han veges que faltava. Jo dic, com pot ser si això és una mesura i per molt que facen aixina ni puja ni baixa? Per què sobrava braç, o per què...?

Bàrbara Alós.- Perquè la parà que tenies... pot ser algo, per lo que resaen, per la oració que dien.

Fina Gil.- Això no ho comprenc jo.

Bàrbara Alós.- Que dien una oració i al millor el braç no alpegava perquè tenies molta parà i t'aplegava ací a la gola. I a l'endemà o als tres dies tornaves a ixa dona, tornava i ja t'havia baixat ací, la parà.

Bàrbara Sales [filla].- Tu no eres ama del teu braç, Fina. El braç manava a qui manava i el braç és a on se quedava. Clar.

Fina Gil.- Però és que sobrava cinta!

Bàrbara Sales [filla].- Pues t'ho creus o no t'ho creus, però la cosa era una cosa que no té explicació, que igual se parava més cap a dalt que més cap a baix...

Fina Gil.- No ho he comprés mai.

Bàrbara Sales [filla].- ...sense... Claro, perquè només ella, com una curandera.

Bàrbara Alós.- Eso és, jo sí que me la creïa. Jo me la creïa perquè resulta que quan venien als tres dies la parà ja t'havia baixat. Pot ser... espera't, que encabant t'enviaven a València a doña Manolita, perquè no te s'abaixava la panxa, perquè era la parà, i anaves a doña Manolita que

vivia per aquell carrer de Serrans, i ella te feia un massatget i t'enviaven tres dies i ixa dona t'abaixava la panxa. T'abaixava la parà que tenies, millor dit.

Bàrbara Sales [filla].- Seria una curandera, perquè no era un metge, no? I per què no anàveu al metge?

Bàrbara Alós.-Perquè doña Manolita era especialitzà en això.

Fina Gil.- Perquè s'estilava això.

Bàrbara Sales [filla].- Però mamà, però hi havia un metge en el poble.

Bàrbara Alós.- Claro, don Vicent...

Fina Gil.- Sí, don Vicente Farinós... Don Vicente Trenco. Trenco. I después Farinós.

Bàrbara Alós.- I don Manuel, que eren molt bons metges, però t'enviaven, la que te feia... la parà esta, la d'això, te feia: "has d'anar a doña Manolita, que el teu xiquet té la panxa..." —o jo—, tenia la panxa molt plena de menjar, perquè és que menjàvem molt arreu, i mos se feia parà, i tenies agonia. I amb ixe fregó, d'esta dona que te feia o lo que te passaven t'abaixava. La llista que dien. Que ara no la passa ningú. Encara?

Encara queda algú. A mi encara m'han ensenyat a passar-la.

Ah, sí? Pues és bonico, saps?, perquè a mi m'haguera agradat. Bueno, és que ací a Moncà ja no ne hi han, antes n'hi havien moltes. I no buscaven a ningú pals xiquets, perquè no se fiarien. Però a mi me l'han passà moltes vegaes, perquè menjava arreu. Entonces te se feia parà, i escolta, el braç te pujava al cap, ací eh? Perquè tenies parà. I anaves als tres dies i feia: "a vore esta xiqueta...". Te fregava un poquet, tornava a fer aixina, tornava a parar ací i resava no sé què, que tu ho sabràs, que no es pot dir... hasta el Dijous Sant no es pot dir, no se pot saber ixa oració. Bueno, ho dien entonces. I te la passaven i te l'abaixaven. Te feien aixina i encabant feien: "no, no t'ha abaixat. A doña Manolita". I anaves al carrer de Serrans, al recte; un carrer aixina i vivia doña Manolita. I passaves el matí.

I anaven dones i xiquets, només? Hòmens no anaven.

No, no, anaven xiquets i sa mare.

El que tenia parà no era un home.

Tu si no t'encontraves bé li ho dies i te feien... només que te feien aixina en l'estómagu...

Bàrbara Sales [filla].- Però alguna vegà el tio Antonio tingué parà, i el portàreu a doña Manolita?

Fina Alós.- Tots. Tots [però sent xiquets], no veus que no se menjava com ara?

Bàrbara Alós.- No, però ademés ara paraes d'ixes no crec que n'hi hasquen perquè paràrà lleig, tat? I era bé quan t'ho feien, saps?, perquè jo me'n recorde... Pues jo creia que no quedava ningú ja. Perquè ací en Moncà...

Ací en Moncà no sé si queda.

No ho sé. Ací en Moncà n'hi havien moltes. I feia: "crida a fulana i que li passe la llista al xiquet, que té parà, que té agonia, i la panxa la té unflaeta". Ai, s'unflava la panxa i tot. I fent-li aixina i fent-li aixina, tu, li se n'anava. I amb una oració que se dia. I no s'havia d'ensenyar, perquè jo

com era doctora... no podia ser hasta que fóra Dijous Sant. I el Dijous Sant a lo millor ja no me'n recordava [risses]. O siga, que en tot l'any te'n recordaves i después venia Dijous Sant i no me'n recordava. Però era profitós, vull dir. Només que tu acabaves de resar lo que reses i te feien aixina i la baixà te se n'anava. Siga mentira o de veres, això era aixina. [60 min.] I això ha passat.

I les dones, els dolors de les dones, el periode i això, com s'ho feien? Si una tenia dolors... Amb alguna infusió o algo que pugueren prendre, o s'aguantava i avant?

Fina Gil.- T'aguantaves.

Bàrbara Alós.- T'aguantaves, però... hi havien aspirines.

Bàrbara Sales [filla].- Aspirines sí que preníeu? Aspirina sí? Optalidó?

Bàrbara Alós.- Aspirina. Aspirina era lo que més existia entonces, antes era l'aspirina. Te donaven això. Però la parà a mi de xicoteta, com menjàvem molt mal...

Fina Gil.- I oli de resino no t'han donat mai?

Bàrbara Alós.- Ai, oli resino. Quan no te s'anava una botelleta d'oli resino. I... que era més roïn... Escolta, i t'ho feien beure, eh? O Caravanya.

Fina Gil.- Agua de Carabaña.

Bàrbara Alós.- No sé si ara n'hi haurà. Perquè hui no se porga ningú ja, eh? És que és de veres, és que hui no... Antes de res ja te donaven porga, o oli resino o un got de Caravanya, que com... ma mare comprava Caravanya en una botella aixina. Un gotet de Carabanya [*inintel·ligible*] millor, perquè l'oli resino era molt roïn, era espés. Te'n recordes? Si era mes roïn... I ara això no s'estila, ja, i tat? Tu que passes la parà diràs "açò què...". Però fregant la panxa tu sí que tindràs gràcia. No, perquè... és de veres. Abaixava la parà. Per lo que fóra, o confiaves tu en això. No ho sé.

Ha canviat molt, antes Aigua del Carmen en ma casa sempre n'hi havia. Pa'l susto [risses].

Fina Gil.- Pa'l susto Aigua del Carmen. O aigua d'azahar, tamé.

Bàrbara Sales [filla].- Aigua amb vi.

Bàrbara Alós.- Aigua amb vi. En ma casa com no n'hi havia res més pues una miqueta d'aigua amb vi. "Ai, filla, t'has assustat molt!": una miqueta d'aigua amb vi [risses]. Però molt de vi no. Un poquet d'aigua amb vi. No, és de veres. Però bé, però anàvem tirant. A mi la meua filla no me dona mai aigua amb vi, ara.

Fina Gil.- Ni amb llimonà tampoc [risses].

Bàrbara Alós.- Ni amb llimonà tampoc.